

Voorwoord

Hoe kunnen we leerlingen op de basisschool ondersteunen om tot bloei te komen? Daaronder verstaan wij: hoe kunnen we hen helpen om zich optimaal te ontwikkelen en een gelukkig leven te leiden; en hoe kunnen we hen helpen op te groeien tot verantwoordelijke volwassenen? Dat zijn de kernvragen die centraal staan in dit boek.

In onze visie is *persoonsvorming* een centraal doel van het onderwijs. In dit boek ligt daarom de nadruk op de pedagogische dimensie in het onderwijs. Al vele malen is de pedagogische taak van het onderwijs benadrukt, onder andere door verschillende onderwijsministers. Ook in recente beleidsdocumenten komt het belang van een sterke *pedagogische basis* duidelijk naar voren (bijv. VNG, Branchevereniging Maatschappelijke Kinderopvang, PO-Raad, VO-Raad & MBO Raad, 2022). Toch blijft de aandacht in onderwijsbeleid vaak eenzijdig gericht op het aanleren van basisvaardigheden als taal en rekenen.

Intussen is er op school ook altijd sprake van persoonsvorming en de meeste leerkrachten zijn daar dagelijks en bewust mee bezig. Hoe je als leerkracht ook lesgeeft, je hebt altijd óók een pedagogische rol, alleen al door de manier waarop je in verschillende situaties op leerlingen¹ reageert. Dit boek helpt leerkrachten om dit systematisch en doelgericht te doen, op basis van een leerlijn persoonsvorming.

Gerichte aandacht voor persoonsvorming is ook essentieel voor het vermogen van leerlingen om basisvaardigheden te verwerven in de reguliere schoolvakken. Onderzoek laat zien dat leerlingen die zich veilig en gewaardeerd voelen, meer betrokkenheid tonen bij het leren. Hierdoor verbeteren hun motivatie, hun concentratie en uiteindelijk hun leerprestaties. Persoonsvorming ondersteunt daarom niet alleen de persoonlijke ontwikkeling van kinderen, maar vormt ook een vruchtbare voedingsbodem voor hun cognitieve leren. We geven hiervoor in dit boek concrete handvatten.

De pedagoog Gert Biesta heeft de aandacht gevestigd op persoonsvorming toen hij benadrukte dat onderwijs zich niet alleen moet richten op *kwalificatie* (het verwerven van kennis, vaardigheden en houdingen waarmee je op een bepaalde manier kunt handelen, bijvoorbeeld in je beroep), maar ook op

1 In dit boek zullen we soms spreken over 'kinderen', namelijk als we het meer in het algemeen hebben over het opgroeien van jonge mensen, en vaak over 'leerlingen', namelijk als we het specifiek hebben over kinderen binnen de context van onderwijs.

socialisatie (voorbereiding op een leven als lid van een gemeenschap) en *subjectificatie* (als persoon vrij, volwassen en verantwoordelijk in de wereld leren zijn). Deze brede blik op de doelen van onderwijs heeft ons geïnspireerd om in dit boek het thema persoonsvorming concreet uit te werken en te verdiepen, daarbij voortbouwend op het werk van andere auteurs en organisaties, zoals de Stichting Leerplanontwikkeling (SLO). We verwijzen in dit boek naar die bronnen.

We richten ons in eerste instantie op het basisonderwijs, maar persoonsvorming begint al veel eerder, eigenlijk vanaf de geboorte van kinderen. Elke ouder of opvoeder levert hier een grote bijdrage aan. Een veilige bedding is daarbij essentieel. En persoonsvorming houdt natuurlijk niet op na de basisschool. We bieden dan ook een kader voor persoonsvorming dat ouders² en professionals, bijvoorbeeld uit de kinderopvang/voorschoolse educatie, uit het voortgezet onderwijs en uit het middelbaar beroepsonderwijs kan inspireren bij hun belangrijke taak om de ontwikkeling van kinderen te ondersteunen.

Idealiter werken scholen en ouders nauw samen rond het thema persoonsvorming. Een belangrijke stap daarbij is het herkennen van de persoonlijke kwaliteiten van kinderen en het ondersteunen van de ontwikkeling van die kwaliteiten en van het inzetten daarvan. We laten in dit boek zien hoe je dat als leerkracht kunt doen.

Het thema persoonsvorming raakt ook aan het gebied van *burgerschapsonderwijs*, dat sinds 2006 wettelijk verplicht is op de basisschool en waarvan de kaders in 2021 verder zijn aangescherpt. De meeste onderwijzers zijn het erover eens dat burgerschapsonderwijs niet beperkt moet blijven tot *theorie*, bijvoorbeeld kennis over democratische principes en collectieve waarden, maar dat het ook vraagt om ervaringsgericht leren.

Aansluitend bij het werk van anderen, bijvoorbeeld de SLO, gaan wij ervan uit dat in het burgerschapsonderwijs de *levende werkelijkheid* van onze samenleving als uitgangspunt genomen moet worden. Dat begint bij de minisamenleving die een schoolklas vormt. Hoe kun je als leerling al jong leren om in die mini-samenleving jouw plek in te nemen, met ruimte voor jouw wensen en behoeften en met aandacht voor die van anderen? Dat vraagt om een onderwijspraktijk waarin leerlingen leren om op een respectvolle manier met elkaar om te gaan, hun gevoelens en behoeften te uiten en samen te werken bij het creëren van een omgeving waarin iedereen zich gezien en gehoord voelt.

² Als we in dit boek de term 'ouders' gebruiken, kan die ook verwijzen naar opvoeders die niet de biologische ouders zijn van een kind.

In dit boek werken we de thema's persoonsvorming en burgerschapsonderwijs uit. We doen dit op een (a) samenhangende, (b) praktische én (c) wetenschappelijk verantwoorde manier. We hebben ons tot doel gesteld een uitwerking te creëren die aan deze drie criteria voldoet. Zo willen we leraren helpen om, nog beter dan al gebeurt, invulling te geven aan het thema persoonsvorming. Dit boek slaat dus een brug tussen de theoretisch-filosofische inzichten over persoonsvorming die door de jaren heen geformuleerd zijn, en de praktijk op school.

We maken in dit boek duidelijk waar persoonsvorming in het basisonderwijs zich op kan richten en aan welke concrete leerdoelen kan worden gewerkt. Dat doen we door de uitwerking van een leerlijn persoonsvorming in vijf leergebieden, die we elk concretiseren met behulp van concrete doelen en voorbeelden van werkvormen en instrumenten. Daarnaast zal er een praktijkboek verschijnen met voor elk leergebied méér praktische werkvormen en concrete activiteiten, die allemaal onmiddellijk in de klas te gebruiken zijn. Het gaat ons niet alleen om een inhoudelijke uitwerking van het thema persoonsvorming. Minstens zo belangrijk is de pedagogische visie die eraan ten grondslag ligt en die zichtbaar wordt in de houding en het handelen van de leerkracht. We werken zo'n pedagogische visie uit in dit boek, onder de naam positieve pedagogiek. Die uitwerking is niet bedoeld als een definitief bouwwerk, maar we hopen op een doorgaande ontwikkeling waaraan ook leraren, scholen en andere professionals kunnen bijdragen.

De inhoudelijke uitwerking van persoonsvorming en de pedagogische visie die wij beschrijven, zijn gebaseerd op een grondige verkenning van de wetenschappelijke literatuur en op praktijkervaringen op verschillende scholen. Theorie en praktijk zijn terug te vinden in de verschillende hoofdstukken van dit boek. Daarmee bieden we een kader dat afstemming binnen schoolteams gemakkelijker maakt en ook helpt bij de uitwisseling tussen scholen die van elkaar willen leren. Daarnaast hopen we dat dit boek een doorgaand gesprek stimuleert tussen onderwijsprofessionals over de vraag wat we kinderen in deze eeuw willen meegeven.

We hopen dat je als lezer geïnspireerd wordt door dit boek. Het is zeker mogelijk om alle hoofdstukken achter elkaar te lezen, maar dit boek biedt ook de mogelijkheid om te grasduinen in onderwerpen die je persoonlijk aanspreken. Na dit voorwoord vind je een leeswijzer die helpt om daarbij je eigen keuzes te maken.

We willen graag een woord van dank uitspreken, want dit boek is het resultaat van jaren intensief samenwerken met talloze anderen. Onze ideeën zijn verrijkt met de kennis, ervaringen en reacties van vele leerlingen, leerkrachten, schoolleiders, bestuurders, coaches en verschillende onderwijsexperts.

We zijn dankbaar dat de inzichten die we daardoor hadden ontwikkeld, verder konden worden verdiept binnen scholen die bezig zijn om persoonsvorming een plek te geven in hun onderwijs, waaronder de scholengroep Obase in Zeeland.

Het is een onmogelijke taak eenieder die heeft bijgedragen aan dit boek, persoonlijk te noemen. Graag maken we een uitzondering voor de volgende mensen:

- Ed de Jonge, filosoof en onderwijskundige, die ons door zijn inzichten een waardevolle aanzet verschafte voor het vijfde leergebied van persoonsvorming en die ons belangrijke feedback gaf;
- Ellen Nuijten, die vanuit haar ervaring als kracht- en zijnsgericht coach en trainer kritisch meelas bij de totstandkoming van dit boek en die veel waardevolle feedback en suggesties gaf;
- Hildelien Verkuyl, die vanuit haar achtergrond in de historisch-wijsgerige pedagogiek en orthopedagogiek heeft meegedacht over de uitgangspunten van dit boek;
- Tiemen Zijlstra, die als coach-on-the-job meehielp om inspirerende voorbeelden te verzamelen uit de concrete praktijk van persoonsvorming op scholen en die feedback gaf op een conceptversie van dit boek;
- Judith Rood en haar collega's van uitgeverij Boom, die ons hielpen het boek beter te stroomlijnen.

We bedanken ook onze meelezers Chris Hazelebach, André Koster, Gerda Melsen, Margreeth Remijnse-Alta en Theo Sprong voor hun waardevolle suggesties.

Bij voorbaat gaat onze dank uit naar onze lezers, die hopelijk gebruik gaan maken van de onderbouwde visie op persoonsvorming en de leerlijn die wij presenteren. Onze hoop is dat dit boek een beweging op gang brengt waaraan velen hun bijdrage gaan geven, zodat persoonsvorming een duidelijke en duurzame plek krijgt in het onderwijs op de basisschool.

Fred Korthagen
Kiki de Jonge
Ewald de Keijzer